Hrvoje Tvrtko Bobovački

NA GROBU POSLJEDNJE BOSANSKE KRALJICE KATARINE KOSAČA

ĐAKOVO 1971

21766

Hrvoje Tvrtko Bobovački

NA GROBU POSLJEDNJE BOSANSKE KRALJICE KATARINE KOSAČA

ĐAKOVO 1971

Prof Rini Tropan u znak poštovanja
Hrvoje - Tvrtko

Izdao: Biskupski ordinarijat, Đakovo — Odgovara: Miroslav Ćorković, Zagreb — Uredio: Vilim Hiršnhauzer, Đakovo — Pretiskano iz »Vjesnika đakovačke biskupije« broj 7/8 - 1971 strana 139-143.

Tisak: Grafičko poduzeće »Tipografija« Đakovo

NA GROBU POSLJEDNJE BOSANSKE KRALJICE KATARINE U CRKVI ARACOELI U RIMU 20. VI 1970.

Odakle toliko mnoštvo vjernika u drevnoj bazilici Aracoeli na Capitolu u Rimu? Ljepota narodnih nošnji govori, da su se našli na okupu sinovi i kćeri iz svih krajeva lijepe naše domovine Hrvatske, najviše iz gorovite i krševite Herceg-Bosne. Od postanka ove divot crkve nije ih bio toliki broj. To Bosna posjećuje grob svoje posljednje kraljice Katarine Kotromaničke iz roda Kosača — Hranića. Na čelu im je vrhbosanski metropolita i nadbiskup dr. Smiljan Franjo Čekada. Uz njega su svi naši franjevački provincijali, kustos Svete Zemlje, General OFM, veliki poštovalac naše Katarine pater Mato Jović DI. Svi oni učestvuju u koncelebriranoj svetoj misi. Tu su i naši odličnici — prefekt Kongregacije za nauk vjere kardinal dr. Franjo Šeper, glasoviti znanstveni radnik dr. fra Dominik Mandić, kanonik Lateranske bazilike dr. Krešimir Zorić, autor Katarinina životopisa

dr. Bazilije Pandžić, svi naši nadbiskupi i biskupi, a među njima Gradišćanski biskup dr. Štefan Lászlo, zatim brojni svećenici. Svi su došli s hodočasnicima na proslavu kanonizacije svetog Nikole Tavelića u Vječni Grad. S njima su Molisanski i Gradišćanski Hrvati uz mnoge naše sinove i kćeri razasute po Evropi, Sjevernoj i Južnoj Americi, Kanadi i Australiji. Tisuće naših hodočasnika pozdravljaju posljednju bosansku kraljicu hrvatske krvi pjevanjem »Lijepe naše« i drugim nabožnim i pobudnim pjesmama naših krajeva.

Uspomene na Katarinu i njen mukotrpni život osvježuje u divnoj prigodnoj propovijedi kanonik Lateranske bazilike dr. Krešimir Zorić. Tik do propovjedaonice je nadgrobna ploča s relijefom Katarine u krasnom kraljevskom ruhu i kraljevskom krunom na glavi. Na ploči je njen kraljevski grb i grb roda Kosača. Podno ploče je natpis nekad njenim pismom (bosančicom) pisan:

> Katarini kraljici bosanskoj — Stipana hercega od svetoga Sabe, — od poroda Jeline i kuće cara Stipana rođenoj — Tomaša kralja bosanskog ženi — koja živi godin 50 i 4 — i priminu u Rimu na lito Gospodina 1478. — na dni 25 oktobra — Spominjak nje (njenim) pismom postavljen.

Danas je taj natpis zamijenjen latinskim tekstom, jer je prvotnog natpisa nestalo prigodom

popločenja aracelitanske crkve.[1] Zar je moglo biti hrvatsko srce koje od ganuća nije proplakalo u ovoj ljepoti susreta sa svojom kraljicom nakon skoro pet stoljeća od njenog odlaska s dvora Kozograda na Zec-planini iznad drevne Fojnice?

Tog je dana — 20 lipnja 1970 — predao vrhbosanski nadbiskup i metropolita dr. Smiljan Franjo Čekada Svetom Ocu Papi Pavlu VI »dar Bosne«

— *zlatnu medalju* kraljice Katarine, koju su izradili akademski kipar prof. Vladimir Stoviček i zagrebački graver Vladimir Mataušić,

Katarina Kosača kraljica bosanska prema portretu iz Musei Capitolini u Rimu i u Franjevačkom samostanu u Kr. Sutjeskoj (rad akadem. kipara prof. Vladimira Stoviček)

Pečat kralja Tvrtka II Tvrtkovića koji se čuva u budimpeštanskom arhivu

prema njenom portretu u Musei Capitolini i u Franjevačkom samostanu u Kraljevskoj Sutjeskoj. Na naličju medalje je grb Kotromanića s pečata kralja Tvrtka II Tvrtkovića, koji se čuva u budimpeštanskom arhivu;[2] *kopiju* krunidbenog spomen-zlatnika kralja Stjepana Tomaševića iz 1461 godine, rad medaljerskog umjetnika i gravera Teodora Krivaka.[3]

Krunitbeni spomen-zlatnik bosanskog kralja Stjepana Tomaševića iz 1461. (kopiju izradio medaljerski umjetnik Teodor Krivak)

To je bilo najljepše što je Bosna mogla u tom svečanom času uz svoju vjernost darovati papi Pavlu VI.

Oživjele su uspomene na tu našu dragu i plemenitu kraljicu sve od njene udaje za kralja Stjepana Tomaša Ostojića-Kristića 1446 na kra-

ljevskom dvoru u Milodražu kraj Kiseljaka nedaleko Sarajeva, pa do njezine smrti 25. listopada 1478 u palači San Marco u Rimu.

Tu u Milodražu okupio je kralj Stjepan Tomaš i najugledniji velikaš Herceg-Bosne Katarinin otac herceg Stjepan Kosača sve tadanje bosanske knezove i velikaše uz dunajskog bana Sibinjanina Janka, bana iz Epira Jurja Skender-bega Kastriotića, bana Neorića iz Muća, kneza bribirskog Šubića iz Ostrovice, viteza Sudića iz Poljica, dubrovačke gospodičiće i gospare, i knezove iz Kotora. Donešena je i kraljevska kruna iz kaptolske riznice iz Splita.[4]

Živjela je i kraljevala naša Katarina sa svojim kraljem Tomašem u tvrdom kraljevskom gradu Bobovcu nedaleko Sutiske, pratila ga u Jajce, u Mile (Mileševo) kraj Visokog, Vranduk na domaku Zenice, nekad vjerojatno »stono misto« Kulina Bana, — i svugdje gdje su se tada nalazili kraljevski gradovi i dvorovi. Gradila je crkve u Kreševu,[5] Vrilima kraj Kupresa[6] i Jajcu. Odgajala svoju djecu Sigismunda i Katarinu na dvoru Kozogradu iznad Fojnice, u molitvi za svoju domovinu provodila časove u svojoj dvorskoj kapeli. Tkala je i vezla kraljevsko i misno ruho. Nakon Tomaševe smrti 1461. godine konačno se povukla s djecom u svoj Kozograd i svojim majčinskim savjetima pomagala posljednjeg bosanskog kralja — mučenika Stjepana Tomaševića, sina Tomaševa. U

njeno doba drevna Herceg-Bosna bila je poput perivoja ukrašena brojnim samostanima i crkvama (45) u ovim mjestima:

Bihać, Bila Stina, Bilaj, Bjelina, Deževice, Fojnica, Glamoč, Glaž na Ukrini, Gradovrh kraj Tuzle, Greben, Herceg Novi, Kreševo, Krupa, Krupa na Vrbasu, Lašva kraj Travnika, Livče, Ljubovija, Ljubuški, Mile (Milešev) kraj Visokog, Modriča, Mostar, Obrovac, Olovo, Ostrovica, Otok, Podbila, Podnovi, Rama, Slano, Srebrenica, Sutiska (Banski Dvori — Curia Bani), Sv. Marija u Polju nedaleko Bjeline, Teočak, Tešanj, Vesela Straža i Zvonik (sada Zvornik).[7]

Doživjela je Bosna sa svojim vjernicima katolicima i bogumilima najezde ugarskih i mletačkih križara, Sigismundove pokolje pod Doborom 1394. i 1408, gdje su najprije odrubljene glave hrvatskom banu Ivanišu Horvatu (u Pečuhu) i njegovim velikašima (u Budimu), a drugi put *stosedamdesetdevetorici* bosanskih knezova i plemića.[8]

Došla je i kobna 1463. godina, kada je u Bosnu provalio sultan Mehmed II El Fatih na čelu sa silnom turskom vojskom i odrubio glavu posljednjem bosanskom kralju Stjepanu Tomaševiću. Ostala je još Katarina u svom Kozogradu, čije je zidine hrabro branila s posadom i iz topa ubila turskog vojskovođu. Jedan grob »mezar gazi-djevojke« s dva nišana s desne strane puta od Kiseljaka prema Fojnici još uvijek je živi svjedok Katarinine ljubavi i nadčovječanske borbe za rodni joj kraj. Donedavno su naše muslimanske žene posjećivale taj grob i kitile ga cvijećem.[9]

Ne mogavši obraniti svoj Kozograd krenula je Katarina sa svojom pratnjom konjima do Konjica, a odatle se probijala kroz klance i gudure pješice do Stona. Putem joj je Ferhad paša zarobio djecu, odveo ih u Sarajevo, tamo ih preveo na islamsku vjeru i doveo ih u Carigrad. Sigismund je dobio ime Ishak bey kralj-oglu (kraljević). Za princezu Katarinu piše Gl. Elezović da joj se grob nalazi u skopljanskom kraju u Macedoniji pod imenom Kralj K'Zi. Vjerojatno se u tom kraju nalazi i grob kraljevića Ishak bey-a. Za kraljevića Sigismunda piše Krunoslav Draganović: »Konačno, potpunosti radi, moramo spomenuti i *islamsku* granu Kotromanića. Ona potječe od Sigismunda, sina kralja Stjepana Tomaša i Katarine, kćeri Hercega Stjepana. Kao dječak pao je u ruke Turcima zajedno sa sestrom Katarinom i preveden na islam u Sarajevu od Ishak-paše Gazije (po njemu i dobiva ime Ishak-beg, u spomenicima Kral-oglu, Kraljev sin ili Kraljević). Odgojen u Karahisaru i Carigradu, postaje sandžak-begom u Karasiji u Maloj Aziji, pada u ruke Egipćanima nakon poraza Turaka kod Farsusa (1488), zajedno s ujakom Ahmed-pašom Hercegovićem. Pokopan je

u Seresu u Macedoniji« (Naselja i migracije u Kupresu — u ediciji o. M. Džaje »Sa Kupreške visoravni«, Otinovci-Kupres 1970, str. 417).

U tom kraju živio je nekad Katarinin polubrat Stjepan — Ahmed-beg Hercegović, zvani Jahja paša, koji je četiri puta bio velikim vezirom.[10] Povjesničari, međutim, spominju još jednog Kotromanića, koji je u to vrijeme živio u Skoplju — Ishak bega Ishakovića iz plemena Hranušića, koga turski povjesničari atribuiraju kraljem Bosne. Iz dubrovačkih dokumenata znamo, da je imao sina Esbali bega. Tog Kotromanića zarobio je 1392 u Podrinju Jiđit paša, sultanov namjesnik, posinio ga, preveo na islam i poslao na školovanje u Carigrad. Nakon Jiđit pašine smrti taj Ishak beg Ishaković postao je skopskim namjesnikom. Kao vojvoda zapadnih strana (1440 — 1463) i drugi sandžakbeg (1464 — 1470) podiže Vrhbosnu, koju je odabrao za svoju prijestolnicu. S pravom ga se može smatrati osnivačem Sarajeva, jer je tu sagradio čitav niz javnih građevina u dobrotvorne svrhe. U počast osvajaču Bosne sultanu Mehmedu II sagradio je Carevu džamiju, do nje banju i pred njom Carevu ćupriju, zatim konačište (musafirhanu), veliki han Kolobaru, devet mlinova na Mošćanici i dvor s a r a j, po kome se ubrzo i Vrhbosna prozva Sarajevom.[11]

Kada sve to znamo možemo razumjeti da su se Katarinina djeca sklonula kod svog roda u Skoplju.

Zanimljivo je međutim, da je taj Kotromanić 1415. godine došao u pomoć velikom vojvodi bosanskom Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću, kada je ovaj kod Doboja porazio ugarsku vojsku, zarobio sve ugarske vojskovođe, predao ih Ishak

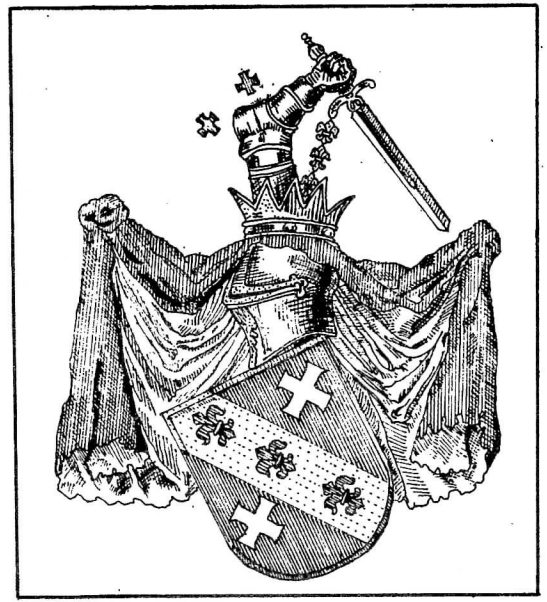

Obiteljski grb velikog vojvode bosanskoga Hrvoja Vukčića Hrvatinića

Begu i iz Bosne protjerao okrutnog Sigismunda, kreatora »krvavog sabora križevačkog«.[12] Slijedimo, međutim, Katarinu na njenom daljnjem putu. Na preporuku Katarinina brata Vladislava poslali su Dubrovčani u Ston dvije galije, kojima je Katarina sa svojom pratnjom doplovila u Dubrovnik, a odatle početkom 1464 je preko Ankone stigla u Rim, u koji je ušla sa četrdeset konjanika i dočekana je sa svim kraljevskim počastima. Tu je živjela sa svojom pratnjom i dvorjanima u palači San Marco i uživala zaštitu papâ Pija II (1458 — 1464), Pavla II (1464 — 1471) i Sixta IV (1471 — 1484). Hrvatski povjesničar akademik o. Euzebio Fermendžin navodi da je Katarina zauzimala najodličnije mjesto u bosanskoj emigraciji.[13] Svugdje je susretana s puno poštovanja i pozivana na značajnije svečanosti. Osobito je bila cijenjena na papinskom dvoru.

Njene glavne misli bile su njena tužna domovina i njena zarobljena djeca. Za njih se obraćala ne samo papama nego i knezovima u Mantovi i Genovi, a jednom zgodom je došla i na tursku granicu na domak Carigrada, da pokuša novcem otkupiti djecu. Po svoj prilici je u to vrijeme bio velikim vezirom njen polubrat Ahmed-beg Hercegović, pa se nadala da će u toj namjeri uspjeti osloboditi djecu od turskog sužanjstva.

Umrla je u tuzi za svojom djecom 25. listopada 1478. godine. Pet dana prije smrti napisala je značajnu oporuku, koju su podpisali kardinal crkve sv. Jurja, arbenski đakon Marinellissa, vikar Samostana Aracoeli fra Karlo, petorica rimskih franjevaca, a od Hrvata dubrovački kanonik Mate Ragusis i svećenik splitske biskupije Ante Jurina.

Bosansko kraljevstvo ostavila je svojoj djeci Sigismundu i Katarini ako se vrate na djedovsku vjeru i u domovinu. Ako se to ne ostvari onda Svetoj Stolici. Za svoju grobnicu u crkvi Aracoeli namijenila je 200 zlatnih dukata.[14]

Brzo iza smrti proglašena je blaženom, što potvrđuje Martyrologium Franciscanum, Roma 1938 u kojem na str. 144 piše:

> »Romae beatae Catharinae Viduae, Bosnensium Reginae, sumpte Tertiarum habitu, patientia, castitate, pietate atque humilitate mirum in medum emicuit« — ili u hrvatskom prijevodu: »U Rimu blažene Katarine udovice, bosanske kraljice, koja obukavši trećoredsko odijelo, odlikova se strpljivošću, čistoćom i poniznošću na zadivljujući način«.

Ostavila je obilje uspomena velike umjetničke vrijednosti (paramente, crkveno posuđe, misno i kraljevsko ruho, zlatno i srebrno posuđe, relikvijare, ukrašeno oružje, odijela i dr). Bosanski biskup Ivan Tomo Marnavić tvrdi da je darovala papi Sixtu IV krunu bosanskih kraljeva. To će biti kruna kojom su se krunili bo-

sanski kraljevi iz roda Kotromanića od njenog muža kralja Stjepana Tomaša Ostojića, a ne ona kojom se krunio 1461. godine u Jajcu posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević. U Jajce ju je donio papin izaslanik ninski biskup Božo sa svojom pratnjom...

Na putu u Ston zaustavila se Katarina u Zaostrogu kraj Makarske, gdje je Augustinskom samostanu (sada franjevačkom) ostavila kraljev plašt, koji je kasnije pretvoren u kazulu.[15]

U Franjevačkom samostanu u Fojnici dugo godina se čuvala jedna kazula, koja se pripisuje Katarini, a pod kraj prošlog stoljeća je kupio car Franjo Josip i sada se čuva u Budimu.

Iz dokumenata o riznicama Kosača-Hranića u Dubrovniku i Mlecima[16] vidi se obilje umjetničkih predmeta, koji su u tim riznicama bili pohranjeni. To očito govori o kulturnim prilikama u ono doba u Bosni, kao i o velikom smislu bosanske vlastele za umjetnost (vidi članak »Ruho, nakit, sjaj i život na dvorovima u doba Kotromanića« — *Veritas*, Zagreb za siječanj 1970). Sasvim je razumljivo da su Katarinu portretirali znameniti talijanski umjetnici, njeni suvremenici (Giovanni Bellini i Cosimo Rosselli).

U Sixtinskoj kapeli povjerio je papa Sixto IV C. Rosseli-u izradu freske »Govor na Gori«. Na toj freski u »Sceni s gubavcem« prikazana je uz papu Sixta IV i Katarina sa svojom pratnjom i dvorjanima. Gubavac je njen sin Sigismund »zaražen islamom«, za koga se Katarina i Sixto obraćaju Kristu i apostolima, da se vrati na djedovsku vjeru. Tako je Sixto IV ovjekovječio uspomenu na bosansku kraljicu Katarinu, koju je osobito cijenio. Na toj slici se vidi »ruho kroja bosanskoga«. Do Katarine je Jelena Semković s karakterističnim bosanskim pletenicama (uvojcima), a iza njih su dvorjani s čelenkama, poput onih koje su nosili hrabri branitelji Sigeta na čelu s hrvatskim Leonidom Nikolom Šubićem Zrinskim.[17]

Njen jedan portret se nalazi u Musei Capitolini, a drugi je bio u Franjevačkom samostanu u Kraljevskoj Sutjeskoj, koji je u prošlom stoljeću fra Martin Nedić predao đakovačkom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru na čuvanje. Te portrete hrvatski povjesnici prof. Vjekoslav Klaić, prof. Josip Horvat, prof. dr. fra Julijan Jelenić i dr. Ivo Jablanović pripisuju talijanskom slikaru Giovanni Belliniu, koji je portretirao i Mehmeda II El Fatiha i taj portret se nalazi u zbirci Sir Henrryja Layarda u Londonu.[18]

U Casanatskoj knjižnici u Rimu čuva se rukopis nepoznatog autora »Memoria della venuta dalla Regina di Bosnia a Roma«, pa je vrijedno osvrnuti se na neke misli iz tog rukopisa, koje se odnose na Katarinin relijef na njenoj nadgrobnoj ploči.

Zrakasta kruna na glavi urešena je draguljima i te zrake su sunčani odsjev njene dobrote. **Ljiljani** u kruni simboliziraju izuzetnu ljepotu među svim cvijećem, ali i čistoću njene duše i njenu skromnost.

Dragulji su joj razasuti po cijeloj haljini i pojasu. Tim draguljima Causino u svom Polistoru pripisuje zanimljiva svojstva: oni su kod velikana odraz sreće njihove duše, u tužnim zgodama ti

dragulji poprimaju crnu boju, u vrijeme ratova su krvave boje, a ako navještaju sreću onda zrače jarkim sjajem.

Koprena joj pokriva bujnu kosu razasutu po ramenima, pa zajedno s haljinom, koja joj siže sve do nogu, karakterizira njenu vladarsku čast.

Knjiga, koju drži na prsima, znak je njene pobožnosti i ljubavi prema Presvetoj Djevici Mariji.

Prstenje na rukama označuje njenu plemenitost.

Na ploči su **grbovi** roda Kosača i njen kraljevski grb.

Rušilačka ruka osvajača nije poštedila dvorove, gradove, samostane i crkve sredovječne Bosne. Po neki se otkopavaju i restauriraju. Tvrtkov tvrdi Bobovac svojom arhitektonikom i dimenzionalnošću impozantno djeluje iznad bistre Trstivnice, a pronađena zvona, restaurirana dvorska kapela i solidno građeni duboki bunari za dvor i posadu očito govore o ugledu, snazi, veličini i kulturnim prilikama na dvorovima bosanskih vladara u tim davnim stoljećima.

S puno poštovanja hodočastio sam ovog ljeta s mladim fra Miroslavom Vešarom na Katarinin dvor na Kozogradu na Zec-planini iznad Fojnice, gdje se sada nalazi relejni TV stup. Ne osjećajući umor od naporna puta s posebnim uzbuđenjem pristupili smo preostalim zidinama Katarinina dvora i dubokoj čatrnji podno tog dvora, koja je zarasla korovom. Još su tu kamene ploče od škriljevca spojene krečom. Tamo dalje u šumi u zaleđu dvora je bogata borova šuma, a na jednoj čistini planinarska ku-

ća. Dozivali smo u sjećanje davne uspomene. Tu je nekada živjela naša Katarina sa svojim kraljem Tomašem i djecom Sigismundom i Katarinom. Tu je vezla vezivo, uređivala svoj dvor i dvorsku kapelu, branila ga od najezde Turaka i s bolom u duši ga morala napustiti. Koliko neutaživa bola u ovoj šumskoj svježini i ljepoti.

S ove šumske čistine odletješe misli grobu naše blaženice kraljice Katarine tamo u aracoelitanskoj crkvi, gdje je svojim zagovorom i majčinskom ljubavlju pozdravila svoje drage hodočasnike, koji joj donesoše pozdrave njene drage Bosne. Progovorili su joj osjećajima pjesnika Stanka Dominića:

Na mramornoj ploči
Čitam tvoj posljednji zapis...
Srce se steže muti se oko.
Osjećam kako je tu duboko
sahranjen bol naroda tvoga.
O, skrušena velika kraljice Bosne,
ti nevrijedna Božja službenice!
Da li još za tebe zna
narod tvoj s ponosnih planina?
Dali još tko pita,
kakva je bila
do smrti kraljica vjerna:
Kotromanić Katarina? [19]

Pita, traži i poštiva. Donjeli smo joj na grob svoju ljubav i odanost. Susreli smo je u Six-

tinskoj kapeli, pronašli je u Musei Capitolini, pomolili se na njenom grobu u aracoelitanskoj crkvi, darovali Svetom Ocu medalju s njenim likom i grbom Kotromanića, pjesmama popratili susret sa svojom dragom kraljicom-majkom. Sretni ćemo biti kada nas i naše potomke, svoju djecu bude majčinskim pogledom pratila s oltara.

BILJEŠKE:

1) *Franjevački glasnik*, Sarajevo god. XII, br. 14, str. 217 od 15. srpnja 1898
2) Prof. Vjekoslav Klaić: *Povjest Hrvata*, Zagreb 1901, str. 107
3) Prof. Ivan Rengjeo, zmaj od Olova: Četverostruki dukat kralja Stjepana Tomaševića — časopis *Hrvatski zmaj*, Zagreb MCMXLIV, str. 28
4) Dr. Ćiro Truhelka: *Epigrafske crtice Bosne i Hercegovine* — Gl. zemaljskog muzeja BiH, Sarajevo 1889, str. 65
Marko Perojević: *Kralj Stjepan Tomašević — Povijest hrvatskih zemalja BiH*, Sarajevo 1941, str. 512
Andrija Kačić Miošić: *Pisma od Stipana Krstića i njegovih svatova* — Razgovor ugodni naroda slovinskoga, Zagreb, 1956, str. 74
5) Vjekoslav Klaić: *Bosna*, Zagreb 1878, str. 151
6) Marko Vego: *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo 1957, str. 136
7) Dr. fra Dominik Mandić: Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini prije turskih vremena — *Hrvatski kalendar* 1967, god. XXIV Chicago
8) Prof. Ferdo Šišić: *Vojvoda Vukčić Hrvatinić i njegovo doba* (1350-1416), Zagreb 1902, str. 96 i 103
9) Luka Grdić—Bjelokosić: Kozigrad, Zvodigrad i Gradina u kotaru fojničkom — *Glasnik zem. muzeja BiH*, Sarajevo 1892, str. 91
Isti: Mezar gazi—djevojke — *Glasnik zemalj. muzeja BiH*, Sarajevo 1890, str. 316
10) G. Elezović: »*Jahja paša*«, *JIČ* str. 164
G. Elezović »*Kralj K'Zi*«, *Bratstvo* **XXX** Beograd 1939, str. 48—69
Vera Đorđević: Grob kraljeve kćeri u Skoplju (Kralj K'Zi) — *Južni pregled*, Skoplje 1934, str. 453—457
11) Hamdija Kreševljaković: Sarajevska čaršija, njeni esnafi i obrti za osmanlijske uprave — *Narodna starina*, Zagreb 1927, str. 15
Dr. Safvet beg Bašagić: Ishak beg Hranušić (Kotromanić) — *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, Zagreb 1931, str. 35
Isti: *Ishak beg kraljević* (Kralj-oglu), str. 36
Dr. Ljudevit Thallóczy: *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca*, Zagreb 1916, str. 31.
12) Prof. Ferdo Šišić — *spomenuto djelo*, str. 235.
13) Eusebio Fermandžin: *Acta Bosnae*, str. 235.
14) August Theiner: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, Romae 1864, str. 509 »Catharinae reginae Bosniae testamentum, per quod, nisi Sigismundus et Catharina eius filii ad chrstianam fidem redirent, Romanam ecclesiam instituit haeredem«. Ex Cencio Camerario fol. 347.

15) *Studio*, Zagreb br. 177/1967 — Smjerom putokaza.
16) Emilijan Lilek: Riznica porodice »Hranići« (nadimak Kosače) u Dubrovniku i Mlecima — *Glasnik zem. muzeja BiH*, Sarajevo, 1889, str. 1—25.
17) Ivan Kokot: *Hrvatsko narodno hodočašće u Rim u godini vjere 1967*, Zagreb str. 24.
A. Venturi: *Storia dell' Arte Italiana*, Milano 1911, Fig. 396.
Di Sixtina — Fresken der Sixtinischen Kapelle in Rom, Orbis Pictus 43/44, Rom 1965, Tafel 5.
18) Prof. Vjekoslav Klaić: *~~Prosvjeta~~ Hrvata*, Zagreb 1904, str. 121.
19) Stanko Dominić: Kraljičin grob u rimskoj crkvi S. Marije Aracoeli — *Veritas*, Zagreb, listopada 1969.